

Zeyl Müferricü'l-Kürûb fî Ahbâri Benî Eyyûb'ta
Sultan Baybars'a Dair Kayıtların Karşılaştırmalı Değerlendirmesi
A Comparative Evaluation of the Records Concerning Sultan Baybars in the Dhayl
Mufarrrij al-Kurûb fî Akhbâr Banî Ayyûb

Belma DÖNMEZ (Sorumlu yazar / Corresponding author)

Dr., belma.ege16@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9111-8757

Özet

Hamalı kâtip İbnü'l-Muğayzel (ö.1302) İbn Vâsıl'ın “Müferricü'l-Kürûb fî Ahbâri Benî Eyyûb” adlı kitabına zeyil yazmıştır. Ömer Abdüsselâm Tedmuri'nin tahkik ettiği bu eser 1263-1296 yılları arasındaki Memlûk tarihini kapsamaktadır. Olayların bazılarını kısaca anlatmış olsa da dönemin diğer Memlûk tarihçilerinin kitaplarında bulunmayan bazı özgün bilgiler sunmuş olması onun kitabının önemini artırmaktadır. Ayrıca eserde birkaç mektup bulunmaktadır. Müellif sultanlarla emirler arasındaki yazışmalara yer vermiştir. Söz konusu mektupların bazıları ona aittir. İbnü'l-Muğayzel özellikle Sultan Baybars dönemindeki pek çok olaya yakından şahitlik etmiştir. Hama Emirinin sarayında görev yapmasından ötürü Emirle birlikte pek çok sefere iştirak etmiştir. Bu kitap sadece Memlûkler tarihi değil aynı zamanda Hama Eyyübîleri tarihi açısından da pek çok bilgi içermektedir. İbnü'l-Muğayzel Baybars döneminde Antakya ve çevresinin fethinde, Elbistan Muharebesi'nde ve Sultanın Kayseri'ye gidişinde hazır bulunmuştur. Bu sayede olayları doğrudan gözlemlene imkânına sahip olan İbnü'l-Muğayzel hem bunlarla ilgili hem de diğer konularda bazı özgün bilgiler sunmuştur. Ayrıca Memlûk emirlerinden dinlediği olayları da nakletmiştir. Bu makalede, karşılaştırmalı kaynak analizi yöntemiyle İbnü'l-Muğayzel'in Baybars hakkında sunduğu bilgilerin özgün yönlerini ve eksikliklerini değerlendireceğiz.

Anahtar kelimeler: Zeyl Müferricü'l-Kürûb fî Ahbâri Benî Eyyûb, İbnü'l-Muğayzel, Baybars, Memlûkler, Hama

Abstract

Ibn al-Mughayzel (d.1302), a scribe from Hamāh, wrote an addendum to Ibn Wāsil's “Mufarrrij al-Kurûb fî Akhbâr Banî Ayyûb”. This work, edited by 'Umar 'Abd al-Salām al-Tadmuri, covers Mamluk history between 1263 and 1296. Although the author provides only brief descriptions of some events, the fact that he includes original information not found in the works of other Mamluk historians of the period enhances the significance of the book. There are also a few letters in the work. The author included the correspondence between sultans

Atf / Citation: Dönmez, B. (2025). Zeyl Müferricü'l-Kürûb fî Ahbâri Benî Eyyûb'ta Sultan Baybars'a Dair Kayıtların Karşılaştırmalı Değerlendirmesi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 25(2), 423-444. <https://doi.org/10.32449/egetid.1658052>

and emirs. Some of these letters belong to him. Ibn al-Mughayzel witnessed many events especially during the reign of Sultan Baybars. Since he served in the court of the Amīr of Hamā, he participated in many expeditions with the Amīr. This book contains a lot of information not only about the history of the Mamluks but also about the history of the Ayyūbīds of Hamā. Ibn al-Mughayzel was present at the conquest of Antioch and its surroundings, the Battle of Elbistan and the Sultan's departure to Kayseri during the reign of Baybars. In this way, Ibn al-Mughayzel, who had the opportunity to observe the events directly, provided some unique information on these and other issues. He also narrated the events he heard from Mamluk emirs. In this article, we will evaluate the original aspects and shortcomings of Ibn al-Mughayzel's account of Baybars through a comparative analysis of primary historical sources.

Keywords: Dhayl Mufarrij al-Kurūb fī Akhbār Banī Ayyūb, Ibn al-Mughayzel, Baybars, Mamluks, Hamā

Eyyūbî tarihçisi İbn Vâsıl'ın (ö. 1298) “Müferricü'l-Kurūb fī Ahbâri Benî Eyyūb” adlı eserine Hama Eyyūbî Emirleri el-Melikü'l-Mansûr ile oğlu el-Melikü'l-Muzaffer'in kâtipliğini yapan İbnü'l-Muğayzel tarafından bir zeyil (ek, devam) yazılmıştır. Müellifin tam adı Nureddin Ali b. Abdürrahim b. Ahmed'tir.

İslam tarihçilerinin biyografilerini kaleme alan Şâkir Mustafa'ya göre İbn Abdürrahim 1222/1223'te Mısır'da doğdu ve 1296/1297'de Hama'da öldü. Mısır'daki büyük hocalardan dersler aldı. Şâfi mezhebinin önde gelenlerinden. Kalavun döneminde beytûlmâl kâtipliğine getirildi. Daha sonra 1284/1285'te Hama sahibi el-Melikü'l-Muzaffer'in inşâ divanında reis oldu (Şâkir Mustafa, 1992, s. 148-149).

Şâkir Mustafa'nın aktardığı bu bilgilerde hatalar olduğu görülmektedir. “Zeyl Müferricü'l-Kurūb fī Ahbâri Benî Eyyūb”un tahkikini yapan Tedmurî'ye göre Şâkir Mustafa, Diyâeddin Ca'fer b. Muhammed b. Abdürrahim ile söz konusu zeylin müellifi olan Nureddin Ali b. Abdürrahim b. Ahmed el-Kâtib'i birbirine karıştırmıştır. Her iki şahsın soy zincirinde “Abdürrahim” isminin bulunması dışında aralarında herhangi bir benzerlik yoktur. Diyâeddin, Mısır'ın Said bölgesinden; Nureddin ise Şam kökenli olup Hamalıdır. Ayrıca Makrîzî'nin biyografi eserinde Diyâeddin'in nesebi eksiksiz ve açık bir şekilde yer almaktadır (Dönmez, 2025, s. 16). O halde kimdir bu İbnü'l-Muğayzel?

Onun hayatına dair bilgi veren başlıca kaynaklar, 14. yüzyıl tarihçilerinden Safedî (ö. 1363) ile İbnü's-Sukâî'nin (ö. 1326) biyografi kitaplarıdır. Bu eserlerde yer alan bilgilere göre, Şeyhü's-Şuyûh Şerefeddin'in soyundan gelen İbnü'l-Muğayzel Hama'da el-Melikü'l-Mansûr'un kâtipliğini yapmıştır. Yaşadığı dönemde Hama'nın önde gelen şahsiyetlerinden biri olarak kabul ediliyordu. 1301 yılında Dimaşk'a gitmiş, daha sonra Trablus naibi Esendemûr'un hizmetine girerek burada da kâtiplik yapmıştır. 1302 yılında Trablus'ta vefat etmiştir (Safedî, s. 152; İbnü's-Sukâî, 1974, s. 123).

“Müferricü'l-Kürûb fî Ahbâri Benî Eyyûb”un Fransa Millî Kütüphanesi'nde (Bibliothèque nationale de France) yer alan nüshalarının (nr. 1702 ve 1703) ekinde, İbnü'l-Muğayzel'e ait bir zeyil bulunmaktadır. Bu nüshalar Ömer Abdüsselâm Tedmurî tarafından tahkik edilmiştir. Zeylin kitap tanıtımını yayımlayan Amerikalı tarihçi Paul M. Cobb, Tedmurî'nin “Müferricü'l-Kürûb”un İstanbul ve Kahire'deki nüshalarını da inceleyip incelemediğinin belirsizliğini koruduğunu ifade etmiştir (Cobb, 2009, s. 163-164). Ancak Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki el yazmasında böyle bir ek bulunmamaktadır (Dönmez, 2025, s. IV, dipnot: 3). Aynı şekilde, Cemâleddin eş-Şeyyâl (cilt I-III, Kahire 1953-1960) ve Haseneyn Muhammed Rebi' (cilt IV-V, Kahire 1972-1977) tarafından yayımlanan Kahire baskılarında da böyle bir zeyil söz konusu değildir.

Tedmurî'nin verdiği bilgilere göre 1702 numaralı nüsha H. 662-680 (1263/64-1281/1282) yıllarını kapsamaktadır. 66 sayfadan oluşan bu nüsha Sultan Berkuk'un sır kâtibi Şemseddin Ahmed b. Ahmed b. Muhammed ez-Zeynî tarafından istinsah edilmiş ve 11 Muharrem 821 (18 Şubat 1418) günü tamamlanmıştır. 1703 numaralı nüsha ise H. 662-695 (1263/64-1295/1296) yıllarını kapsamaktadır. 86 sayfadan oluşan bu nüshanın kim tarafından ve ne zaman istinsah edildiği belli değildir. Eserin yazıldığı tarih kesin olarak bilinmiyor ancak 1296-1299 yılları arasında olduğu tahmin edilmektedir (İbnü'l-Muğayzel, 2004, s. 24-25).

Antakya'nın, Bağras'ın, Deyrkûş'un ve Kusayr'ın fethi hakkında bilgiler veren müellif bu bölgeleri gördüğünü belirtmiştir. Ayrıca Moğollarla Memlûkler arasında meydana gelen Elbistan Muharebesi'nde (15 Nisan 1277) ve 1289'da Trablusşam'ın fethinde hazır bulunmuştur. Bahsi geçen sefer ve fetihlere iştirak eden müellif aynı zamanda fetihleri müjdeleyen tebşir-nâmeler de yazmıştır ki, bu da “Zeyl Müferricü'l-Kürûb fî Ahbâri Benî Eyyûb”un önemini artıran etmenlerden bir tanesidir.

Sublet, Baybars'ın hayatıyla ilgili anlatıları üç kategoriye ayırmıştır. Birincisi Sultanın çağdaşları olan İbn Abdüzzâhir, İbn Şeddâd ve İbn Vâsıl tarafından yazılan biyografilerdir. İkincisi 15. yüzyılda Makrîzî tarafından yeniden düzenlenen kronik ve üçüncüsü “Roman de Baïbars”taki¹ şekliyle mitik bir anlatıdır (Sublet, 2024, s. 116). “Zeyl Müferricü'l-Kürûb fî Ahbâri Benî Eyyûb” doğrudan Baybars'ın hayatını konu edinen ne bir biyografi çalışması ne de onu kahramanlaştıran bir destandır. Müellif, Baybars'ın siyasî ve askerî faaliyetlerinin yanı sıra onun şahsiyeti, karakteristik özellikleri ve emirlerle olan

¹ Sultan Baybars'ın hayatını ve kahramanca başarılarını anlatan uzun bir Mısır folklorik destanıdır. Bu anonim eser 10 cilt halinde Fransızca yayımlanmıştır: 1-Les Enfances de Baïbars, 2-Fleur des Truands, 3-Les Bas-fonds du Caire, 4-La Chevauchée des fils d'Ismâïl, 5-La Trahison des émir, 6-Meurtre au hammam, 7-Rempart des Pucelles, 8-La Revanche du Maître des Ruses, 9-Échec au roi de Rome, 10-Le Procès du moine maudit.

ilişkilerine dair dikkat çekici bazı hatıralar aktarmıştır. Eserde Baybars’a dair ilk kayıt, Kerek’in tahkimatına ilişkindir.

1. Kerek’in Tahkimatı

İbnü’l-Muğayzel 662 (1263/1264) yılı olaylarında Baybars’ın Kerek’i tahkim ettirmesiyle ilgili olarak farklı bir bilgi vermiştir: “el-Melik ez-Zâhir Kerek’i tahkim ettirdi ve ülkedeki tüm hazinelerden mal toplatıp buraya gönderdi. Hatta öyle ki, çok fazla altınla dolu olmasından dolayı kalenin burçlarından birisinin hasar gördüğü söylenir. Kendisinin ve çocuklarının ihtiyacı olabilir diye bunu yapmıştı ancak toplanan bu malların onlara bir faydası olmadı.” (İbnü’l-Muğayzel, 2004, s. 39).

Gerçekten de Baybars şehri ele geçirdikten sonra sadece surlarını ve burçlarını tahkim etmekle kalmamış, aynı zamanda 70 bin dinar ve 150 bin dirhem nökre göndermiştir (Erol, 2018, s. 197-198). İbnü’l-Muğayzel’in aktardığı üzere, kalenin burçlarından birinin toplanan mallar nedeniyle zarar gördüğü iddiası tarihsel bir gerçeklik taşımayabilir; ancak bu söylentinin varlığı, Baybars’ın Kerek’e atfettiği önemin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

2. Baybars’ın İntikamı

Baybars tahta çıkar çıkmaz Kilikya Ermeni Krallığı, Moğollar ve Haçlılarla mücadeleye girişti. 1265’te Haçlılara karşı geniş çaplı bir fetih harekâtı başlattı. Kaysâriye, Yafa, Aslîs ve Arsûf şehirlerini ele geçirdi. 1266’da Safed’e yöneldi. İbnü’l-Muğayzel bu savaşla ilgili olarak Emir Alameddin Sencer el-Hamevî’den dinlediği, ed-Devâdârî’nin yalnızca yüzeysel biçimde değindiği ve diğer Memlûk kaynaklarında yer almayan, Baybars’ın Haçlı şövalyelerine kurduğu bir tuzaktan söz eder:

“Sultan el-Melik ez-Zâhir Safed’i fethettiği zaman Safed halkı sultanın çok sayıda havâs’ını, emirini, ecnâdını ve yaklaşık sekiz yüz askerini öldürmüşlerdi. Kuşatma devam ederken elçi göndererek aman istediler. Bu sırada el-Melik ez-Zâhir, Kermun’u tahtına oturttu ve kendisi de silâhdar gibi kılıcıyla ayakta durdu. Haçlı elçisi huzura geldiğinde Kermun ile sultanmış gibi konuştu ve ondan aman diledi. Kermun onun bu isteğini kabul etti. Haçlı elçisi kaleden inerken el-Melik ez-Zâhir ona Sabûk Şahin’in katledildiği yeri sordu. Elçi tarif etti. Bunun üzerine Safed halkının binlerce havâs ile birlikte oraya götürülmelerini emretti. Orada bulunan tepeye ulaştıkları zaman askerler: ‘Siz bir tarafta biz bir tarafta oturalım’ dediler. Bazı emirler onlara bunun nedenini sordular ve ‘bizi öldüreceğinizi biliyoruz ancak bizler ve gulamlar ölmek istemiyoruz’ dediler. Fakat hepsi öldürüldü.” (İbnü’l-Muğayzel, 2004, s. 63).

ed-Devâdârî’nin Safed’in fethiyle ilgili Emir Rûknüddîn Baybars’tan naklettiği bir bilgi müellifin bu kaydını doğrulamaktadır. Buna göre Sultan kendi yerine Kermun Ağa et-Tatarî’yi oturtmuş ve Haçlılar ondan aman dilemişlerdi (ed-Devâdârî, s. 1484). Ancak Safed’in fethinden ayrıntılı olarak bahseden İbn

Abdüzâhir'in eserinde yer alan bilgi daha farklıdır. Ona göre Haçlılar umutları tükenince aman istemek üzere Sultana elçilerini göndermişlerdi. Baybars da yanlarına silah, savaş teçhizatı ve gümüş eşyalardan hiçbir şey almamalarını ve ayrıca kaledeki eşyaların yakılıp tahrip edilmemesini şart koşmuştu. Fakat bir süre sonra müdafiler yeniden savaşa devam etmişlerdi. Helak olacaklarını anlayınca daha evvelindeki şartları talep etmek üzere elçilerini tekrar göndermişler, Baybars ise bunu reddetmiştir. Teslim olan Haçlılar kaleden inmişler fakat yanlarında kumaşların içerisine gizlenmiş bir halde gümüşlerini ve silahlarını da çıkarmışlar hatta Müslüman esirlerden bazılarını Hristiyan gibi gösterip yanlarına almışlardı. Onların bu yaptığı fark edilince teçhizatları alınmış ve şartları yerine getirmediikleri için atlarından indirilip tutuklanmışlardır. Sözlerinde durmadıkları için daha öncesinde Müslümanların boyunlarını vurmuş oldukları tepede boyunları vurulmuştur (İbn Abdüzâhir, 2021, s. 181-183. Ayrıca bkz. Şeşen, 2021, s. 73-76).

Savaş ve kalenin teslimi sırasında yaşanan olayların aktarımında bazı farklılıklar bulunsa da, üç kaynağın verdiği bilgilerden Baybars'ın, Müslümanları katleden Haçlılardan intikam almak ve Safed üzerinden gelebilecek saldırıları önlemek amacıyla Haçlıların gücünü kırmak istediği sonucu çıkarılabilir.

3. 1266 Yılındaki Sis Seferi ve Ermenilerle Yapılan Barış

İbnü'l-Muğayzel'in eserinde yer verdiği ve bizzat iştirak ettiği seferlerden biri, Memlûk ordusunun 1266 yılında Kilikya Ermeni Krallığı'na düzenlediği seferdir. Bu konuda aktardığı bilgilerin büyük bölümü diğer kaynaklarla örtüşmektedir. Ancak, diğer kaynaklardan farklı olarak müellif, önce Sis seferinden ardından Safed'in fethinden söz etmiş; seferin nedenlerine değinmemiştir. Ayrıca, Memlûk ordusunun Serfendikâr ve Tell Hamdûn amilliklerine yöneldiği ve Hâmvas'ı ateşe verdiği bilgisine de eserinde yer vermemiştir (İbnü'l-Muğayzel, 2004, s. 61). Bu yer isimleri Makrîzî'nin eserinde de geçmemektedir (Makrîzî, 1936, s. 552).

Savaşın sebeplerine gelecek olursak; Baybars tahta çıktığında, aynı anda İlhanlı, Haçlı ve Ermeni tehditleriyle yüzleşmek zorunda kalmıştı. İlhanlılar, Suriye bölgesindeki istila hareketlerine devam etmekteydiler. Ancak Suriye ve Filistin'e deniz yoluyla ulaşım yolları onlar için kapanmış, Anadolu'daki geçit noktaları ise ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalmıştı. Öte yandan, İlhanlıların hedefi yalnızca Suriye ile sınırlı değildi; aynı zamanda Mısır'ı da ele geçirmeyi planlıyorlardı. Çukurova'daki Ermeni Krallığı ise varlığını sürdürebilmek adına İlhanlılara tâbi olmuş ve onlarla birlikte hareket etmeye başlamıştı (Kanat, 1999, s. 427-428). Abaka'nın tahta geçmesinin ardından, İlhanlılarla Altın Orda arasında mücadeleler baş göstermiş; Baybars ise bu durumu lehine çevirerek Suriye'deki Haçlılar ve Çukurova'daki Ermenilerle daha rahat mücadele edebilme fırsatı yakalamıştı (Kanat, 1999, s. 430). Ermeni Kralı I. Hetum, Suriye ve Mısır'ı ekonomik açıdan zayıflatmak amacıyla, Memlûkler için stratejik

öneme sahip kereste ve demirin Anadolu'dan ihracını engellemeye çalışıyordu. Öte yandan, İlhanlılardan aldıkları destekle cesaretlenen Ermeniler, Müslüman kervanlara ve sınırlarda yaşayan Türkmenlere saldırılarda bulunuyorlardı. Tüm bu gelişmeler üzerine Baybars harekete geçmiş ve Ermeni Krallığı üzerine beş ayrı sefer düzenlemiştir. Bu seferler 1261–62, 1266, 1273, 1275 ve 1276 yıllarında gerçekleşmiştir (Kanat, 1999, s. 430–431). 1266'daki sefer, Ermeniler açısından büyük bir bozgunla sonuçlanmıştır.

Simbat Sparapet'e göre Sultan Şam'dayken Kral Hetum'un elçileri barış teklifleriyle gelmişlerdi. Baybars ise ateşkes karşılığında ülkesinin sınırındaki birkaç kaleyi ve Şeh adlı yeri istemiş ancak Kral Moğollardan korktuğu için bunu kabul etmemişti. Yine de Sultanla ateşkes yapabilmek için birkaç kez elçi göndermişti. Sultanın isteklerinden vazgeçmemesi nedeniyle anlaşma bir türlü sağlanamamış ve neticede Sultan ordusunu Kilikya üzerine göndermişti (Galstyan, 2023, s. 106-107). Ermeni Kralı İlhanlılara tâbi olduğu için düşmanları olan Baybars'ın bu talebini kabul edemezdi. Aksi halde Ermeniler İlhanlıların düşmanlığını kazanabilirdi (Aslan, 2023, s. 212).

Meydana gelen savaşta Ermeniler büyük bir bozguna uğratıldı. Kralın oğlu Leon esir alınırken diğer oğlu Toros ve kardeşi öldürüldü. Müslümanlar kaçakların peşine düştüler. Serfendikâr'ın amilliklerinden Kerencîl'de kaldıktan sonra ertesi gün Tell Hamdûn'un amilliklerine indiler. Burada insanları öldürüp esir aldılar ve evleri yaktilar. Hâmvas'ı ateşe verdiler. Akabinde Ceyhan Nehri'ni geçtiler. Ordunun başında İzzeddin Ugan ile Seyfeddin Kalavun vardı. Templierlere ait muhkem bir kale olan Amûdeyn'e yakın bir yerde konakladılar. Askerler burasını kuşattılar. Müdafiler teslim oldular. Memlûk ordusu Amûdeyn'in teslim alınmasının ardından Sis'e doğru yola koyuldu ve burayı da tahrip etti. Askerler birkaç gün Sis'te kalıp insanları öldürüp esir aldılar. İzzeddin Ugan Anadolu tarafına yöneldi. Kalavun ise Masisa, Adana, Ayas ve Tarsus tarafına gitti. Sinyat adıyla bilinen Templier kalesi tahrip edildi. Onlara ait birçok kale ve belde tahrip edildi. Ordusunun zafer kazandığını öğrenen Sultan 24 Zilhicce (26 Eylül) günü Dımaşk'a döndü (İbn Abdüzzâhir, 2021, s. 188-190; Makrîzî, 1936, s. 552; Ebü'l-Fidâ, s. 3; Gregory Abû'l-Farac, 1999, s. 586-587; Yiğit, 2011, s. 59-60; Polat, 1997, s. 84; Galstyan, 2023, s. 106-108; Aslan, 2023, s. 213-214; Haython, 1946, s. 18; Şeşen, 2021, s. 76-77).

1266 yılındaki seferin ardından Hetum'un oğlu Leon ile birkaç yakını esir alınmıştı. 1275'te ise bölgeye yönelik yeni bir sefer daha düzenlenmişti. İbnü'l-Muğayzel, 1266 tarihli Sis Seferi sırasında Leon'un esir edildiğini belirtmektedir. Ancak diğer Memlûk ve Ermeni kaynakları, Antakya'nın 1268'deki fethinin ardından Ermenilerle bir barış anlaşması yapıldığını bildirmektedir. Bu bağlamda, İbnü'l-Muğayzel'in verdiği bilgiler bir miktar karışıktır. Zira o, önce Baybars'ın 1275'te Sis üzerine düzenlediği seferi, ardından ise Leon meselesini ele alır (İbnü'l-Muğayzel, 2004, s. 81). Oysa diğer kaynaklara göre, Antakya'nın

düşmesiyle paniğe kapılan Hetum, oğlunun serbest bırakılması için Baybars'la anlaşmaya çalışmıştır.

Baybars, Moğollar tarafından esir alınan Sungur el-Aşkar ile Behisnâ, Derbsâk, Merzüban, Rabân ve Şeyhü'l-Hadîd kalelerinin kendisine teslim edilmesine karşılık oğlunu serbest bırakacağını bildirdi. Hetum bunun için Sultandan bir yıl süre istedi. Bir süre sonra Hetum'un elçileri geldiler ancak bazı kalelerin teslimi konusundaki görüşlerini değiştirmişlerdi. Baybars bu duruma öfkelenildi ve Hetum'a; *“eğer sen oğlun ve veliahdın için katı kalpli olursan ben de onunla aramda akrabalık olmayan bir arkadaş için daha katı davranırım. Kitabımız üzerine yemin ettik. Sungur el-Aşkar konusunda ne istersen yap”* diye yazdı. Baybars'ın bu sözlerinden korkan Hetum Sultanın tüm taleplerini kabul etti. Anlaşma Ramazan (Mayıs-Haziran) ayında Antakya'da imzalandı. Mısır'dan getirilen Leon 11 Şevval (24 Haziran) günü Emir Bedreddin Beceke ile yola çıktı. Leon babasının memleketine ulaştı, Sultanın naibleri kaleleri teslim aldı. Leon'un ülkesine gönderilmesinin ardından Emir Şemseddin Sungur el-Aşkar da serbest bırakıldı (İbn Abdüzzâhir, 2021, s. 234-236; Makrîzî, 1936, s. 568-569; Ebü'l-Fidâ, s. 5; Rabuni, 2023, s. 42-43; Galstyan, 2023, s. 108-110).

İbnü'l-Muğayzel'in çağdaşı olan İbn Şeddâd 1275'te Memlûklerin Ermeniler üzerine düzenlediği seferden bahsetmiştir ancak eserde esir takasıyla ilgili bir bahis söz konusu değildir (İbn Şeddâd, 1941, s. 48-49). Baybars el-Mansurî de Antakya'nın fethinin ardından Sis hâkimiyle yapılan bu anlaşmadan bahsetmiştir (Polat, 1997, s. 91). Görüldüğü üzere Memlûk ve Ermeni kaynakları bu konuda birbirine paralellik göstermektedir. Buna mukabil İbnü'l-Muğayzel'in sulhla ilgili herhangi bir tarih vermemiş olması ve 1275'teki seferden sonra bunu zikretmiş olması kısmen bir karışıklığa sebep olmaktadır.

4. Antakya ve Çevresinin Fethiyle İlgili Kayıtlar

Baybars 1261 ve 1262'de Antakya'ya saldırı düzenledi. Bunun nedeni Antakya hâkimi VI. Bohemond'un İlhanlılarla anlaşmasıydı. Bu saldırılardan bir netice alınamasa da Baybars Antakya'dan vazgeçmek niyetinde değildi. Bu doğrultuda 1266'da büyük bir orduyu Antakya üzerine gönderdi. Diğer Memlûk kaynaklarının aksine İbnü'l-Muğayzel'in bu hususta verdiği bilgilerden seferin başarısızlıkla sonuçlanmasının sebebini öğrenebiliyoruz:

“Bu yılın başlarında el-Melik ez-Zâhir önde gelen komutanlarını büyük bir orduyla Antakya'ya yolladı. Antakya önlerine gelen ordu şehri kuşattı. Geriye sadece şehrin alınması kalmıştı. Ancak bu sırada Antakyalılar ordu komutanlarıyla görüşerek onlara çok sayıda mal ve çeşitli hediyeler sundular. Komutanlar kendilerine sunulanları aldılar ve gaflete kapılarak oradan ayrıldılar. Gündelik hayatına devam eden Antakya halkı askerlerin peşine düşmedi. Fakat şehirde yaşayan Müslümanların bir kısmını ele geçirdiler ve çok sayıda insanı öldürdüler. Komutanlar Sultan el-Melik ez-Zâhir'in yanına ulaştıklarında yaşananları ona anlattılar. Sultan onları ağırladı, hilatler giydirdi. Ertesi gün bir

ziyafet düzenledi. Ziyafete hepsi katıldı ancak el-Melik ez-Zâhir onları yakalattı. Müslümanlara ihanet ettikleri için Allah onlardan razı olmadı, rahmet eylemedi. Daha sonra el-Melik ez-Zâhir Antakya'yı bizzat fethetmek için hazırlıklara başladı.” (İbnü'l-Muğayzel, 2004, s. 64).

Kullanmış olduğu ifadelerden hareketle, kuşatmaya katılan Memlûk emirlerinin bu tavırlarını yadırgadığı anlaşılan İbnü'l-Muğayzel'in bu bilgiyi hangi kaynaktan aldığı belli değildir. Öte yandan Baybars'ın kâtipliğini yapan ve onun biyografisini kaleme alan İbn Abdüzzâhir'in böyle bir bilgiyi aktarmamış olması dikkat çekicidir.

Ordusunun başarısızlığı nedeniyle Antakya'yı bizzat fethetmek isteyen Sultan Baybars Trablus'tan harekete geçtiğinde kimse onun nereye gideceğini bilmiyordu. Hama'ya vardığında ordusunu üçe böldü. Bunlardan bir kolu Emir Bedreddin el-Haznedâr'ın, diğerini Emir İzzeddin Ugan'ın komutasına verdi. Emir Bedreddin el-Haznedâr Süveydiye'ye, Emir İzzeddin Ugan da Derbsâk'a yöneldi. İnsanları öldürdüler, esirler aldılar. Daha sonra Antakya'ya gittiler. Sultan ise önce Efâmiye'de kamp kurdu. 1 Ramazan (15 Mayıs) sabahı Antakya'ya ulaştı (İbn Abdüzzâhir, 2021, s. 219; Makrîzî, 1936, s. 567).

Antakya'nın fethinde hazır bulunmasına rağmen ilginç bir şekilde İbnü'l-Muğayzel'in bahsetmediği ancak İbn Abdüzzâhir'in eserinde yer alan bilgilere göre Baybars öncülerin başında Üstâdüddâr el-Emir Şemseddin Aksungur'u gönderdi. Bu zat bir grup Antakya askerine rastlayınca taraflar arasında mücadele patlak verdi. Kale kumandanı esir alınarak Baybars'ın huzuruna getirildi. Sultan ona emirlik verip ihsanlarda bulundu. Daha sonra askerler Antakya'yı her yönden kuşattılar. Çadırlar ve ağırlıklar 3 Ramazan 666 (17 Mayıs 1268) sabahı buraya geldi. Kale kumandanıyla görüşen Baybars ondan Antakya halkıyla müzakere yapmasını istedi. Kumandan şehre girip ahaliyle konuştu. Ancak halk teslim olmaya direndi. Bunun üzerine Baybars hücum emri verdi. Müslümanlar şehre girdiler (İbn Abdüzzâhir, 2021, s. 220; Makrîzî, 1936, s. 567). Şehrin Bâlî'si, nazırı ve valisi geceleyin yaya olarak kaçtılar. Sabah olduğunda kaledekiler bunlardan hiçbirini bulamadı (İbn Abdüzzâhir, 2021, s. 220).

İbnü'l-Muğayzel ise şehrin idarecilerinin akıbetiyle ilgili bilgi vererek bu konudaki boşluğu doldurmamıza yardımcı olmaktadır:

“Sultan Antakya'yı fethettiği zaman kalesine henüz dokunmamıştı. Kalenin içerisinde süvariler ve Trablus hâkimi tarafından Antakya naipliğine atanan el-Bâlî (vekil) Sir Con Dencerfil bulunuyordu. Sultan kalenin etrafına askerlerini konuşlandırdı. Keşif birlikleri kalenin zayıf noktası olan güney yönünden kaleye indiler. Antakya Bâlî'si ve üç yüz adamı mallarıyla birlikte gece yarısı sarkıttıkları iplerle kaleden kaçtılar. Meyâdûn² limanından gemilere binerek deniz yoluyla Trablus hâkimine ait olan Lazkiye'ye gittiler. Limana yakın bir

² Hatay ilinin Samandağ ilçesinde bulunan Meydancık köyüdür.

yerde Türkmenlerle karşılaştılar. Türkmenleri öldürdüler ve mallarını ele geçirdiler.” (İbnü'l-Muğayzel, 2004, s. 68).

Kaynağın vermiş olduğu bu bilgilere dayanarak XIII. yüzyılda Meyâdûn sahilinin doğal bir liman işlevi gördüğünü veya burada küçük bir limanın bulunduğunu söylemek mümkündür (Çelik, 2021, s. 102).

Süryani tarihçi Abû'l-Farac, Mısırlıların şehre girerek erkekleri öldürdüklerini, kiliseleri yıktıklarını, insanları esir aldıklarını ve şehri harabe yığınına çevirip öylece bıraktıklarını ifade etmiştir (Gregory Abû'l-Farac 1999, s. 589). Fakat Memlûk tarihçilerinin kayıtlarına göre Baybars malları ve esirleri paylaştırdıktan sonra Antakya Kalesi'ne çıktı. Burasını ateşe verdi ve yangın şehre kadar uzandı. Daha sonra şehrin dışına çarşılar kuruldu ve her taraftan tüccarlar buraya geldiler (İbn Abdüzzâhir, 2021, s. 232; Makrîzî, 1936, s. 568). Görüldüğü üzere Baybars önce kaleyi tahrip ettirmiş olsa da ticari hayatın devamı için çarşı ve pazarlar kurdurtmuştur. Çünkü Antakya Memlûkler için stratejik bir öneme sahipti. Baybars bunun farkındaydı ve şehri fethetmek için defalarca saldırı düzenlemişti. Fethin ardından burası artık Kilikya Ermeni Krallığı ile Suriye arasında bir tampon bölge olacak ve aynı zamanda krallık üzerine düzenlenen seferlerde Memlûk ordusunun dinlendiği ve konakladığı önemli bir güzergâh olarak kullanılacaktı.

Antakya'nın ardından Emir Bedreddin Bilik tarafından Deyrkûş, eş-Şakîf Kefr Telmîs ve eş-Şakîf Kefredabin kaleleri teslim alındı (İbn Abdüzzâhir, 2021, s. 232). İbnü'l-Muğayzel'in vermiş olduğu bilgiler ise şu şekildedir: “Antakya'nın fethedildiği haberi Deyrkûş'a ulaşınca halk el-Kusayr ile el-Mâlûniye yakınlarındaki el-Besît limanına kaçtı. Ben bu bölgeyi gördüm. Burası Cebel-i Akra'nın³ bitişiğinde yer almaktadır. Deyrkûş Kalesi'nin boş kalması üzerine el-Melik ez-Zâhir, Fahreddin Halil b. el-Cenâhî'yi oraya yolladı. el-Cenâhî Deyrkûş ve civarını ele geçirdi.” (İbnü'l-Muğayzel, 2004, s. 66).

İbnü'l-Muğayzel Bağras Kalesi'nin fethiyle ilgili diğer kaynaklarda olmayan bir rivayet nakletmiştir: “Antakya yakınlarında Templierlere ait Bağras adında bir kale vardı. Antakya şehrinin ele geçirildiği, yağmalandığı ve orada bulunanların öldürüldüğü haberi ulaşınca kaledekiler kaçtılar. Bu haber el-Melik ez-Zâhir'e ulaşınca Sultan bir grup askerini oraya gönderdi. Sultanın adamları kaleyi ele geçirdiler ve kaleye muhafız yerleştirdiler. Sultan mal ve esir işleriyle meşgul oldu. Bu sırada kaleden kaçanlar geri döndüler ve ‘muhtemelen el-Melik ez-Zâhir el-Kusayr Kalesi'nin kuşatılmasıyla meşgul. Bu yüzden bizim yanımıza gelmeyecek ve oradaki arazilerle ilgilenecektir’ şeklinde düşündüler ve gece vakti kaleye döndüler. Kalede kimsenin olmadığını zannediyorlardı ancak kalenin kapısına yaklaştıklarında muhafızlar onlara seslendiler. Böylelikle hayal kırıklığı içerisinde geri döndüler.” (İbnü'l-Muğayzel, 2004, s. 66).

³ Hatay'daki Keldağ.

5. Baybars'ın Anadolu Seferi (1277)

Dönemin kâtiplerinden İbn Abdüzzâhir ile İbnü'l-Muğayzel, Baybars'ın 1277 yılında Anadolu'ya düzenlediği sefere katıldıklarını belirtmişlerdir. Her iki müellifin eserleri incelendiğinde, İbn Abdüzzâhir'in seferle ilgili hemen her detayı aktardığı; buna karşılık, İbnü'l-Muğayzel'in daha yüzeysel bilgilerle yetindiği anlaşılmaktadır. Ayrıca İbnü'l-Muğayzel, bu seferin nedeni hakkında herhangi bir açıklamada bulunmamıştır. Buna karşın İlhanlı tarihçisi Reşîdüddîn Fazlullâh, seferin gerekçesini Muînüddin Pervâne'ye bağlamaktadır. Reşîdüddîn'e göre, 1275-1276 yıllarında Pervâne'nin oğlu, yüz kişilik bir heyetle Baybars'ın yanına Şam'a gitmiş ve onu Anadolu topraklarına yönelmesi için kışkırtmıştır (Reşîdüddîn Fazlullâh, 2022, s. 112). Makrîzî'ye göre Sultan Dimaşk'tayken Pervâne'den hoşnut olmayan bazı emirler gelmişti. Gelenler arasında Emir Hüsameddin Bîcar er-Rumî, oğlu Bahadır, Ahmed b. Bahadır, on iki Selçuklu emiri ve aileleri bulunuyordu. Sultan onları iyi karşıladı ve ailelerini Kahire'ye gönderdi. Onlara erzak temin ettirdi. Daha sonra Elbistan sahibi Emir Seyfeddin Candâr, Emir Mübarizeddin ve çok sayıda Selçuklu emiri geldi. Sultan onları karşıladı ve ikramda bulundu. Sultan onları Kahire'ye gönderdi, kendisi ise Halep'e gitti. Daha sonra Mısır'a döndü, Selçuklu emirlerinin ihtiyaçlarını temin etti. Sultan askerleri ve emirleriyle birlikte 20 Ramazan (25 Şubat) günü Kal'etü'l-Cebel'den ayrıldı. Dimaşk'a ve ardından Halep'e gitti. Moğolların Şam'a girmelerini önlemek amacıyla Halep naibini askerlerle birlikte Fırat üzerine gönderdi (Makrîzî, 1936, s. 625-627).

Anadolu'ya gidiş güzergâhını bile aktarmaktan imtina etmeyen İbn Abdüzzâhir özetle şöyle der: “Ordu 2 Zilkade 675'te (7 Nisan 1275) Halep'ten yola çıktı. Burçların muhkem olduğu Delûk şehrine uğradık. Buradan Merc-i Dibâc'a yürüdük. Göksu ve ardından Akçaderbend'e ulaştık. Emir Şemseddin Sungur el-Aşkar askerlerden bir birlikle öncü olarak gönderildi. Yolda Moğollardan Giray komutasında 3.000 kişilik bir süvari birliğiyle karşılaştılar. Bunlar mağlup oldular. Bazıları öldürüldü bazıları esir alındı.” (İbn Abdüzzâhir, 2021, s. 328-330). Bu bilgiler, diğer Memlûk kaynaklarında yer alan nakillerle paralellik arz etmektedir (İbn Şeddâd, 1941, s. 85; Makrîzî, s. 1936, 628; ed-Devâdârî, s. 1527-1528).

İbnü'l-Muğayzel ise geçiş noktalarından ve Memlûk öncü birliklerinin Moğol süvari birliğiyle çatışmasından bahsetmemiştir. Onun verdiği bilgiler şu şekildedir:

“Akçaderbent'e vardığımızda oradan hareket ettik. Bu sırada Moğol askerleri Elbistan'da bulunuyorlardı. el-Melik ez-Zâhir derbent girişinin Moğollar tarafından tutulmasından endişeliydi çünkü geri dönmek zor olurdu. Bu nedenle askerler geçidin girişini ele geçirmek için harekete geçtiler. Düşman askerleri Resulayn denilen yere doğru gittiler ve orada toplandılar. Moğol birliğinin başında Tudavun adında bir komutan bulunuyordu. Selçukluların komutanı da

Pervane idi. Sultanın birçok askeri onunla beraberdi.” (İbnü'l-Muğayzel, 2004, s. 84).

Sultan ordusunu tertip ettikten sonra askerler dağların tepesinden Elbistan Hunî ovasına indiler. Moğollar ise geceyi Ceyhan Nehri kıyısında geçirmişti. Müslümanlar dağın tepesinden ilerlediler. Moğollar her biri bin savaşçıdan daha fazla olan 11 birlik halinde tertip edilmişti. Selçuklu askerlerinden çekindikleri için onları kendilerinden uzaklaştırıp tek ve ayrı bir birlik halinde tutmuşlardı. İki taraf arasında şiddetli bir savaş meydana geldi ve Moğollar hezimete uğradı. Selçuklu ümerasından esir edilenler arasında Pervane'nin oğlu Beylerbeyi Mühezzeddin, kız kardeşinin oğlu; Abaka'nın yakınlarından Yerbezek ve Sartak gibi isimler vardı (İbn Abdüzzâhir, 2021, s. 330-332; ed-Devâdârî, s. 1528-1529). İbnü'l-Muğayzel, Tudavun'un savaşta öldürüldüğünü; İbn Şeddâd ise esir edildiğini belirtmiştir (İbnü'l-Muğayzel, 2004, s. 84; İbn Şeddâd, 1941, s. 86).

Savaşın ardından Pervane, Kayseri'ye gelerek burada bulunan Selçuklu Sultanı Gıyâseddin ile devlet ricaline, Memlûklerin Moğolları bozguna uğrattığını ve bir kısmını esir aldığını bildirdi. Ancak Moğolların intikam amacıyla kendilerini öldürmesinden korktuğunu da ifade etti. Bunun üzerine, eşini ve yanındaki ileri gelenleri alarak Tokat'a doğru hareket etti. Öte yandan Sultan Baybars, geride kalan Moğolları yakalamak ve Kayseri üzerine ilerlemek üzere Şemseddin Sungur el-Aşkar'ı görevlendirdi. Kendisi ise 11 Zilkade (16 Nisan) günü savaş meydanından ayrılarak Kayseri'ye doğru yola çıktı (İbn Abdüzzâhir, 2021, s. 333-335; ed-Devâdârî, s. 1529).

İbnü'l-Muğayzel savaşın ardından sırasıyla Zamantı'ya, Rummân'a ve Kayseri'ye; İbn Şeddâd da Baybars'ın önce el-Kehf köyüne sonra Semendu (Zamantı), Darende ve Develü kalelerine uğradığını ve buranın idarecilerinin Sultana itaatlerini sunduklarını belirtmişlerdir (İbnü'l-Muğayzel, 2004, s. 85; İbn Şeddâd, 1941, s. 87).

Baybars, 17 Zilkade (22 Nisan) günü Kayseri'ye girdi ve kendisi için hazırlanan Selçuklu tahtına oturdu. Kadılar, fakihler, vaizler, hafızlar, sûfiler, şehrin ileri gelenleri ve rütbeliler huzuruna geldiler (İbn Abdüzzâhir, 2021, s. 335-336; ed-Devâdârî, s. 1529). Bu sırada Pervane, bir elçi vasıtasıyla haber göndererek Sultan'dan şehirden ayrılmamasını istedi. Ancak Baybars, Selçuklu askerleri arasında kendisini koruyabilecek kimse bulunmadığını; her birinin önceki gün yaşananlar nedeniyle Moğollarla savaşamayacağını anladı ve ülkesine dönmeye karar verdi. Dönüş yolculuğunda Elbistan Ovası'ndan geçerken savaş meydanında kalan Moğol askerlerinin cesetlerini gördü. Yoluna devam eden Baybars, Antakya yakınlarında konakladıktan sonra Dimaşk'a girdi (İbn Abdüzzâhir, 2021, s. 336-339).

İbnü'l-Muğayzel ise diğerlerinden farklı olarak Memlûk ordusunun Antakya'da konakladığı sırada emirlerle Baybars arasında geçen ve diğer

kaynaklarda yer almayan bir diyalogu kaydetmiştir: “...Ardından Amîk Harim’e ve Antakya’ya indik. İnsanların sıkıntıları ortadan kalktı. el-Melik ez-Zâhir Antakya’da karargâh kurduğu sırada Kurban Bayramı geldi. Sultan bayram davulunun çalınmamasını emretti. Emirler toplandılar ve dediler ki: “*Ey kardeşimiz, Sultanımız! Anadolu topraklarına girdin, düşmanları yendin. Sen de sağ salımsın. Ama biz bu bayramda sevinmeyeceğiz!*”

Sultan dedi ki: “*Nasıl mutlu olabilirim ki? Bizim 10 bin askerimizin 30 bin Moğol askeriyle karşılaştığını zannediyordum. Ancak karşıımızda sadece 7 bin asker vardı. Askerlerimi korkuttular. Ordunun sol kanadını kırdılar, dağıttılar. Allah’ın lütfu olmasaydı bizi bile esir alacaklardı. Eğer o kadar ya da daha fazla olsaydı halimiz ne olurdu.*” (İbnü’l-Muğayzel, 2004, 85).

Müellifin aktardığı bilgilerden, Baybars’ın düşman kuvvetlerinin mevcudu konusunda yanlış olabileceği, Memlûkler açısından bir istihbarat zafiyetinin yaşanmış olabileceği ve Elbistan Savaşı’nın güçlükle kazanıldığı sonucuna varmak mümkündür.

6. Baybars Döneminde Kusayr-Memlûk İlişkileri ve Naipliğin Fethi

Kusayr, Antakya ile Halep arasında yer alan bir kaledir. Günümüzde Hatay ili Altınözü ilçesi sınırları dâhilindedir. “Kos” veya “Koz” Kalesi olarak bilinmektedir. Tarihi kaynaklarda Kusayr adını taşıyan başka yerler de vardır. Bunlardan bir tanesi Dımaşk yakınlarında olup Halep’e giden yolun üzerinde bulunan bir köydür. Yine Humus ile Baalbek arasında Kusayr adında bir köy vardır. Memlûk tarihçileri Mısır topraklarında Kusayr isimli bir bölgenin yanı sıra Antakya yakınlarındaki Kusayr Kalesi ve Kusayr Naipliği hakkında bazı bilgiler kaydetmişlerdir (Çelik, 2021, s. 114). Burada bahsi geçen Kusayr, Antakya dolaylarındaki Kusayr Naipliği’dir.

İbnü’l-Muğayzel, Kusayr Naipliği’nin Memlûk Devleti’yle olan ilişkisi ve naipliğin taraflar arasında taksim edilme süreci hakkında bazı özgün bilgiler sunmaktadır. Müellif, bu taksimat sırasında Kusayr’da hazır bulunduğunu belirtmiştir. Buna göre; “el-Kusayr Kiliseye bağlı olup Sir Gülyam (Guillaume) adında bir papaz tarafından idare ediliyordu. Sir Gülyam yardımsever, iyi bir insandı ve çevreyi gözetirdi... O daha ziyade Sugûr ve Bekkâs naibi Fariseddin ed-Demmağ’a itimat ediyordu... Mısır askerleri Şam’a geldiklerinde Moğollar, Haçlılar ve Ermeniler şehri ele geçirmişlerdi. Hatta Sis hâkimi Heysûm bizzat Sermîn’e kadar gitmiş ve çarşılarını yağmalamıştı. Sir Gülyam ise herhangi bir faaliyette bulunmamıştı. el-Melik ez-Zâhir ona mektup yazarak güzel vaatlerde bulunmuştu. Ancak aradan günler, yıllar geçtikten sonra Sultan ve askerleri harekete geçerek bölgeyi ve Antakya’yı ele geçirdiler. İbn Gülyam, İbn ed-Demmağ’a mektup göndererek ‘şimdi yaptığım hizmetlerin karşılığı olarak verdiğiniz nasihatlerin ve vaatleri gerçekleştirmenin zamanıdır’ dedi. Fariseddin mektubu el-Melik ez-Zâhir’e gösterdi, Sir Gülyam’ın hakkını hatırlattı. Sultan ona hak verdi.

el-Melik ez-Zâhir, İzzeddin el-Efrem ile birlikte aralarında Alameddin Ebû Hars'ın da bulunduğu bazı emirleri mancınıklarla el-Kusayr'a gönderdi... Askerler şehre indiler ve şehri kuşatma altına aldılar. Sultan, Sir Gülyam'ın Müslümanlara nasıl davrandığını hatırlayınca İbn ed-Demmağ'a bir mektup yazdı: "Komşunun hakkını gördük ve onu makamında bıraktık. Onunla ilgili söylediklerini tasdik ettik. Dolayısıyla kale ve muhtevası onun yönetiminde kalacak, bunun dışındaki yerlerin ve çarşıların yarısı bizim, yarısı onun olacak" dedi. Bu taksimat sırasında Mübarizeddin et-Tûrî orada hazır bulunuyordu. Ben de orada hazır bulunuyordum..." (İbnü'l-Muğayzel, 2004, s. 67-68).

İbnü'l-Muğayzel 673'te (1274-1275) Kusayr'ın teslim alınmasını sebepleriyle birlikte açıklamıştır. Onun bu hususta vermiş olduğu bilgilerin çoğu özgün niteliktedir. Buna göre;

"Sir Bustard'ın, oğlu Sir Gülyam'ın yanına gitmesinin oğlunun helak olmasına ve Kusayr üzerine sefer düzenlenmesine sebep olduğu söylenir. Çünkü Sir Bustard cahil ve uzlaşılmaz bir adamdı. Kusayr'a geldiğinde buradaki işlerle meşgul oldu. Oğlu Gülyam'ın çok sevdiği eşi ölmüştü. Karısının ölümünün ardından keşiş oldu ve inzivaya çekildi. Babası insanlara ve komşularına çok iyi davranıyordu ta ki adamları ortalığı karıştırana kadar... Sir Bustard toprakların Haçlıların elinden çıkması, Müslümanlarla aralarında sadece Kusayr'ın kalması, kendisine asker gönderecek ve yardım edecek kimsenin olmaması nedeniyle çok kötü yollara başvurdu. Çapulcuları etrafında toplayarak onları sancak ve birliklerle Sugur ile Bekkâs'a yolladı. Aralarında ileri gelenlerden Yahya b. Ebî Â'lâ'nın da bulunduğu çok sayıda insanı öldürdüler. Her iki kaleyi de yağmaladılar, davar ve diğer hayvanları ele geçirip Kusayr'a döndüler.

İşte, el-Melik ez-Zâhir'in Bustard ile Gülyam'ın evini yıkıp Kusayr'a gitmesinin sebebi buydu. Aynı hareketlerin devam etmesi nedeniyle el-Melik ez-Zâhir askerlerini Kusayr'a gitmek için hazırladı... Sir Bustard abluka yüzünden sıkıntıya düştü ve Sahyun sahibi Seyfeddin'den el-Melik ez-Zâhir ile arasını düzeltmesini istedi. Bunun üzerine Sahyun sahibi el-Melik ez-Zâhir ile bu konuyu konuştu. Sultan el-Melik ez-Zâhir, Sir Bustard'ın şehrin dışına çıkıp huzuruna gelmesine izin verdi. Kendisi Humus'taki bir kasabadaydı. Sir Bustard olacıklardan habersiz şehrin dışına doğru harekete geçti ancak orada kuşatıldı ve Dimaşk'a götürüldü. Sultan Harim'e ulaştığında Seyfeddin Balaban er-Rumî'yi mektupla beraber Sir Gülyam'ın yanına gönderdi.

Seyfeddin Kusayr kapısına ulaştığında Sir Gülyam onu karşılamaya çıktı. Askerleriyle harekete geçen Seyfeddin, Sir Gülyam'ı yakaladı ve el-Melik ez-Zâhir'in yanına götürdü. Sultan onu Dimaşk'a gönderdi. Sir Gülyam oradaki kalede öldü. Kusayr teslim olmayınca şehir kuşatıldı ve erzak girişleri yasaklandı. Kale halkının yiyecekleri öylesine azaldı ki insanlar yarasa derilerini bile yediler. 674'te (1275/1276) Kusayr'ı teslim ettiler. Ayrıca Akka'daki ed-Dâviye'ye (Templier Şövalyeleri) mensup bir kişi, oğlu öldükten ve Kusayr teslim

alındıktan sonra Bustard'ı el-Melik ez-Zâhir'den satın aldı ve serbest bıraktı.” (İbnü'l-Muğayzel, 2004, s. 81-83).

İbn Abdüzzâhir, Kusayr'ın teslimiyle ilgili olarak farklı sebepler öne sürmüştür. Ancak Kusayr'ın fethi ve yöneticilerinin akıbetine dair aktardığı bilgiler, İbnü'l-Muğayzel'in nakilleriyle örtüşmektedir. Buna göre;

“Sultan Antakya'yı fethettiğinde Kusayrlılar ile bir anlaşma yapmış ve şehir taraflar arasında ikiye bölünmüştü. Ancak Kusayrlılar bir süre sonra anlaşmaya aykırı davranmaya başlamışlardı. Sultan 1275'te Ermeni beldelerine yöneldiğinde onlara ordudaki askerlerden hiçbirine şarap satmamalarını emretmişti. Ancak Kusayrlılar bu fermana muhalefet ettiler. Bunun üzerine Baybars, Emir Seyfeddin Devâdâr'ı Kusayr naibi Gülyam'ın üzerine gönderdi. Taraflar arasında çatışma çıktı. Gülyam esir alınarak Baybars'ın huzuruna götürüldü. Dımaşk'ta hapsedildi, bir süre sonra öldü (İbn Abdüzzâhir, 2021, s. 320-321).

Görüldüğü üzere İbnü'l-Muğayzel, Kiliseye bağlı bir naiplik olan Kusayr'ın idarecisi Sir Gülyam ile babası Sir Bustard'ın faaliyetleri, Memlûk yönetimiyle olan ilişkileri ve şehrin fethedilmesi hakkında detaylı ve özgün bilgiler nakletmiştir. Onun vermiş olduğu bilgilerden, Sir Gülyam'ın naipliği döneminde Kusayr'ın -Haçlıların aksine- Müslümanları gözetlediği ve Memlûk Devleti'yle iyi ilişkiler kurarak varlığını bir süre daha devam ettirebildiği çıkarımını yapabiliriz.

7. Baybars'la İlgili Bazı Anılar

Yukarıda da belirtildiği gibi İbnü'l-Muğayzel'in Baybars'la ilgili aktardığı bilgiler salt onun askeri eylemleriyle sınırlı değildir. Bunun haricinde Sultanın Emirlerle olan ilişkisi ve kişiliği hakkında fikir veren bazı anıların nakli de söz konusudur. Örneğin Hama halkı buranın hâkimi Emir el-Melikü'l-Mansûr'u Baybars'a şikâyet etmiş ancak Baybars kendisine iletilen beyanatları okumadan Emire iletmiştir:

“Hama halkından bir grup bazı şikâyetlerini ez-Zâhir'e bildirdiler. Bunların içeriğini ancak Allah bilir. el-Melik ez-Zâhir, Seyfeddin Balaban er-Rumî ed-Devâdâr'a Hama halkından gelen bu gibi şikâyetleri toplamasını ancak bunları kendisine sunmamasını emretti. Bunlardan çok sayıda toplandı... Sultan el-Melik ez-Zâhir Hama'dan ayrılmaya karar verdiğinde ed-Devâdâr er-Rumî'ye şunları söyledi: ‘Bunları alıp el-Melikü'l-Mansûr'a götür ve bunların hiçbirine bakmadığıma dair yemin et.’ Bu talimattan sonra ed-Devâdâr bunları el-Melikü'l-Mansûr'a götürdü. Bu yazılanların hiçbirine bakmadıklarını belirterek kendisi ve el-Melik ez-Zâhir adına yemin etti. el-Melikü'l-Mansûr teşekkür etti ve ona hilat giydirdi. ed-Devâdâr ayrıldıktan sonra orada bulunanlar dediler ki: ‘Şimdi bu yazılanlar sayesinde el-Melikü'l-Mansûr'dan nefret edenler açığa çıkar ve kötülük de onu efendimiz için isteyenlere döner.’ el-Melikü'l-Mansûr ‘vallahî

ben kesinlikle böyle bir şey yapmadım. Ateş getirin!' dedi. Bir harfine dahi bakmadan tamamını yakıp yok etti." (İbnü'l-Muğayzel 2004, s. 78, s. 108).

Müellifin bu ifadelerinden, Sultan Baybars'ın Hama Eyyûbî Emiri el-Melikü'l-Mansûr'a ne denli güvendiği ve hakkındaki şikâyetlere rağmen Hama'daki Eyyûbî idaresinin kendi himayesinde devam etmesine izin verdiği anlaşılmaktadır. Öte yandan, kroniğin tahkikini yapan Tedmurî, bu bilgilerin yalnızca İbnü'l-Muğayzel tarafından kaydedildiğini belirtmiştir. Ancak Ebü'l-Fidâ da Hama hâkimi el-Melikü'l-Mansûr'un vefatını aktarırken ona dair benzer bir anıya yer vermiştir (Ebü'l-Fidâ, 1907, s. 19).

İbnü'l-Muğayzel, Baybars'la Emir Cemaleddin b. Nehhâr arasında geçen ve diğer kaynaklarda bulunmayan bir konuşmayı kaydetmiştir. Müellif, Sultanın vefatından önce gerçekleşen bu konuşmayı bizzat Emir Cemaleddin b. Nehhâr'dan dinlediğini belirtmiştir:

"Sultan çok fazla yemek yemiş ve çok fazla kımız içmişti. Bu yüzden ateşi yükseldi ve dizanteriye yakalandı. Bu haldeyken ayağa kalkınca Bedreddin el-Haznedâr onu sıkıca tuttu ve 'ah ey Bilik' dedi. Vefat edeceğini anlayınca Mısır'da bulunan oğlu el-Melik es-Saîd'e bir mektup yazdı. Şöyle dedi; 'Sen bir çocuksun, onlar ise seni bizzat görmemiş büyük emirler. Onlardan herhangi biri saltanatını ve düzenini bozmaya çalışırsa müsaade etme ve kafasını kılıçtan geçir. Tutuklama ve hiçbirleriyle istişarede bulunma. Dediklerimi yap yoksa maslahatın bozulur.'" (İbnü'l-Muğayzel, 2004, s. 88).

"el-Melik ez-Zâhir oğlu el-Melik es-Saîd'e emirlerin huzurunda kendisine karşı nasıl davranması gerektiğini öğretirdi ki, kendisinden sonra emirlerin gönlündeki yerini korusun. Öyle ki Sultan el-Melik ez-Zâhir Safed kuşatması sırasında ümerayı toplayıp onlara 'sizler bu akılsız Bereke'nin bugün beni küçümseyen sözlerle karşıma çıktığını biliyor musunuz? Ben artık onun yüzüne bakamıyorum' dedi. O sırada emirler ona 'Sultan el-Melik es-Saîd'in yaptığı şey nedir?' diye sordular. Dedi ki: 'Bu gece uyurken başûrenin⁴ arkasında bulunan bir grup Haçlı oradan ayrıldı. Yakınlarda bulunanlar hezimete uğradı. O esnada Bereke gelip beni uykumdan uyandırıp: 'Müslümanlardan sorumlu olan kişi böyle bir günde uyur mu?' dedi.' Bu durum ona rıza gösterilene kadar devam etti. el-Melik ez-Zâhir'in bunları yapmasının sebebi oğlunun tahta çıkabilecek kadar asaletli ve ehliyetli olduğunu gösterebilmektir. Şüphesiz o çocuğun babasının yolundan gitmesi şaşırtıcı değildir. el-Melik ez-Zâhir heybetli, cesaretli, azimli ve idare etmede çok tecrübeliydi. Fakat aynı zamanda tamahkâr ve cimriydi." (İbnü'l-Muğayzel, 2004, s. 88-89).

Müellif Cemaleddin b. Nehhâr'dan duyduklarını anlatmaya devam ediyor:

⁴ Memlûkler döneminde yaygın kullanılan bir kelimedir. Anlamı ise kuşatma ve savaş esnasında şehre giriş yapmadan saldırı yapılmasına olanak sağlayan bir geçittir.

“Bir gün el-Melik ez-Zâhir bana baktı ve ‘ey Cemaleddin! el-Melik es-Salih’in bazen nahoş hareketleri vardı. Yani gördüğün gibi o sana kendi kafasına göre yönetim yetkisini verdi ve yönetimi kendisinin beğendiği şekle sokmak istedi’ deyince ben de ona ‘ey kardeş! el-Melik es-Salih böyle yapmakla kararında isabetli davranmıştır ki, zaten onun da senin oğluna benzer oğlu vardır’ dedim. Bu söz onu hayrete düşürmüş olmalıydı. Pencereden Kal’etü’l-Cebel’in aşağısında bulunan at pazarına baktı ve yüzünde bir kızgınlık belirdi. Bir müddet sonra Bedreddin el-Haznedâr gelince Sultan ona: ‘Ey Bilik! Bu emirler benim hoşdaşlarımdır ve yaşça benden büyüklerdir. Onlar sana selam vererek saygı duydukları halde sen onlar için atını yerinden bile hareket ettirmeden duruyorsun. Sende bir aç gözlülük ve tamahkârlık belirdi’ dedi ve yanındakilere onu dövmelerini emretti. Kendisi de onu insanların arasında acı çekene kadar dövdü. Sultanın bu yaptığı tüm emirler tarafından duyuldu. Sultan onları bu şekilde kendisine boyun eğdirdi ve onun otoritesi onların katında daha da arttı.” (İbnü’l-Muğayzel, 2004, s. 89).

İbn Nehhâr dedi ki: “Sonra Sultan el-Melik ez-Zâhir bana doğru yaklaştı ve ‘Cemaleddin, bir devleti yöneten kişinin kudreti ne olursa olsun çıkarlarına ters olsa bile üzerine düşeni yapması gerekir’ dedi. Ardından kendisine doğru yaklaşmamı söyledi ve ben de ona doğru yaklaştım. ‘Arkadaşlarım arasında beni seven ve benim de kendilerini sevdiğim kimseler vardır. Rızıkları azdır. Bazıları da beni sevmez ve ben de onları sevmem. Onların ise rızıkları boldur. Sonuçta beni sevmeyenlerin ekmeğini ellerinden alıp beni sevenlere vermem doğru olmaz çünkü ben bir yöneticiyim’ dedi. Ben de ona ‘Ey kardeş! Allah seni bu yüzden mi Yusuf’un makamına yükseltti ve saltanatını da kullarının azad edilmesine amade kıldı? Biz senin gibi yöneticiyi nasıl ve nereden bulabiliriz?’ dedim.” (İbnü’l-Muğayzel, 2004, s. 89-90).

Müellifin aktardığı bu kayıtlardan, Sultan Baybars’ın sert bir mizaca sahip olmakla birlikte devlet yönetiminde adil davrandığı, mütevazı bir yaşamı benimsediği ve kişisel hırslardan ziyade ülkesinin çıkarlarını önceliklendirdiği anlaşılmaktadır. Öte yandan, Baybars’ın, kendisinden sonra tahta geçecek olan oğlu Bereke’ye emirlerin muhalefet etmemesi için onun meziyetlerini öne çıkarmaya çalıştığı; ayrıca, oğluna emirlerle ters düşmesi durumunda nasıl hareket etmesi gerektiğine dair birtakım öğütler verdiği görülmektedir. Ancak Baybars’ın tüm bu çabaları sonuçsuz kalmıştır. Bereke tahta çıktıktan sonra tecrübeli emirleri görevlerinden azletmiş; bunun üzerine emirler isyan etmiş ve Bereke bu güç durum sonucunda tahtı terk etmek zorunda kalmıştır.

8. İbnü’l-Muğayzel’in Üzerinde Durmadığı Bazı Olaylar

Daha önce de ifade edildiği üzere, İbnü’l-Muğayzel bazı olayları ayrıntılı biçimde aktarmış, bazılarını ise yüzeysel bir şekilde geçerken, bazılarını hiç değinmemiştir. Ayrıca, eserinde yer yer bilgi hatalarına da rastlanmaktadır. Örneğin, Yafa’nın 664 yılında (1265/1266) fethedildiğini belirtmiş, ancak bu

tarih yanlıştır. Yafa, 20 Cemâziyelâhir 666'da (7 Mart 1268) fethedilmiştir. Nitekim müellif, Yafa'nın fethine dair herhangi bir ayrıntı da sunmamıştır.

İbn Abdüzzâhir'in eserinde konuyla ilgili ayrıntılı ve önemli bilgiler bulunmaktadır. Buna göre Yafa hâkimi öldükten sonra yerine oğlu Cake (Jaques) geçmişti. Baybars tamiri için Safed'te bulunduğu sırada Yafa Castellan'ı yanına gelerek şehrin sahibinin oğlu adına barış yapmak istemiş ancak Baybars bunu kabul etmemişti. Ayrıca yasak olmasına rağmen Yafa halkının Akka'ya erzak taşıdığına dair haberler ulaşmıştı. Sultan el-Avcâ'ya ulaştığında Castellan ve şehrin ileri gelenleri gelmiş, Baybars onların Müslüman kampından çıkmalarını engellemişti. Onlar da Sultana şehrin ve kalenin teslimi karşılığında malları ve çocuklarıyla birlikte serbest bırakılmalarını teklif etmişler ve istekleri Baybars tarafından kabul edilmiştir. Sultan 20 Cemâziyelâhir 666'da (7 Mart 1268) Yafa üzerine yürümüş ve Müslümanların saldırılarına karşı koyamayan kaledekiler teslim olmuşlardır. Baybars tarafından sahil beldelerinin korunması için buralarda Türkmenlere yerleşim yerleri tahsis edildi. Sultan onlara at ve teçhizat vermeyi kararlaştırdı (İbn Abdüzzâhir, 2021, s. 207-208. Ayrıca bkz. Makrîzî, 1936, s. 564-565).

Kaynakların Türkmenlerle ilgili vermiş olduğu bu bilgi önemlidir. Zira Baybars Moğollardan kaçarak kendilerine yurt arayan Türkmenlere sahip çıkmış, onları Gazze'den itibaren Antakya ve Sis hududuna kadar bütün sahil bölgesine yerleştirmiş ve çoğu Haçlılardan alınmış olan toprakları ikta olarak vermiştir. Böylelikle Suriye sınırlarında Türkmenlerden oluşan bir tampon bölge oluşturmuştu. Türkmenler zamanla Ayntâb, Halep, Antakya ve Trablus yörelerini mesken tutmuşlardır. Memlûklerin en önemli müttefiklerinden olan Türkmenler, Ermeni Krallığı üzerine düzenlenen seferlere iştirak etmişler, buralarda yurt tutarak küçük beylikler kurmuş ve bu bölgenin Türkleşmesini sağlamışlardır. Baybars'ın bu politikası halefleri tarafından da takip edilmiş ve bunun da etkisiyle Sultan el-Eşref Halil zamanında (1290-1293) Haçlılar Suriye'den temizlenmiştir (Kanat, 1999, s. 432-434).

1270 yılında, Fransa Kralı IX. Louis'in öncülüğündeki Haçlılar Tunus'a saldırmıştır. İbnü'l-Muğayzel, tarihte VIII. Haçlı Seferi olarak bilinen bu saldırıya eserinde yer vermemiştir. Müellifin bu olaya değinmemiş olmasının nedeni, saldırının gerçekleştiği coğrafi bölgenin uzaklığı ve söz konusu seferin Memlûk Devleti'ni doğrudan tehdit edecek ölçekte görülmemesi olabilir (Dönmez, 2025, s. 131-132). Buna karşın İbn Abdüzzâhir, Muharrem 669'da (Ağustos-Eylül 1270) Fransa Kralı'nın Tunus'a saldırdığına dair haberlerin ulaştığını kaydetmiş ve Baybars'ın bu gelişmeye karşı aldığı tedbirler hakkında bilgi vermiştir (İbn Abdüzzâhir, 2021, s. 270-271).

Bahsi geçen Haçlı Seferi'nin temel sebebi, Memlûklerin Haçlı devletlerine ait pek çok bölgeyi ele geçirmiş olmasıydı. VII. Haçlı Seferi'ni düzenleyen Fransa Kralı IX. Louis, bu tehdidin farkındaydı ancak ülkesindeki bazı iç

karışıklıklar nedeniyle yeni bir sefer planını bir süreliğine ertelemek zorunda kalmıştı. Nihayet 1267 yılında hazırlıklara başladı (Kanat-Burçak, 2013, s. 195). Buna karşın, seferin yönü şaşırtıcı bir biçimde kutsal topraklar değil, Tunus oldu. Her ne kadar Kral'ın asıl hedefi Mısır ya da Kudüs üzerine bir sefer düzenlemek olsa da, kardeşi Charles d'Anjou'nun şahsi ihtirasları bu planı değiştirmiştir. Şöyle ki; Charles d'Anjou, o dönemde eski Alman İmparatoru II. Friedrich'in oğlu Manfred'in hâkimiyetinde bulunan Sicilya ve Güney İtalya'yı ele geçirmek istiyordu. Manfred de babası gibi Papalık ile anlaşmazlık yaşıyordu. Bu durumu lehine kullanan Charles, Papalık ve ağabeyi IX. Louis'in desteğini alarak Manfred'i mağlup etmiş ve 1265 yılında söz konusu toprakları ele geçirmiştir.

Artık Charles'ın nihai hedefi yalnızca Sicilya ve Güney İtalya ile sınırlı değildi. O, İtalya'nın tamamını ve İstanbul'u istiyordu. Bu doğrultuda, Filistin'e yapılacak bir seferin kendisine stratejik bir avantaj sağlamayacağını biliyordu. Ona göre İtalya üzerindeki hâkimiyet için en uygun hedef Tunus'tu (Kanat-Burçak, 2013, s. 195). Charles d'Anjou, Tunus'un Mısır ve kutsal topraklarda üstünlük kurmak için kilit bir konumda olduğunu öne sürerek ağabeyini bu sefere ikna etti. Böylece Fransa Kralı, büyük bir donanmayla 1 Temmuz 1270 tarihinde denize açıldı. Tunus'un kolaylıkla ele geçirileceği düşünülüyordu. Ancak Afrika'nın yakıcı sıcağı ve orduda baş gösteren salgın hastalıklar, beklentilerin tam tersine ağır bir felakete yol açtı; Kral IX. Louis başta olmak üzere pek çok asker hayatını kaybetti (Kanat-Burçak, 2013, s. 196).

Müellifin değinmediği bir diğer hadise ise 1271 yılında Kıbrıs'a düzenlenen seferdir. Kıbrıs, Mayıs 1191'de İngiltere Kralı Aslan Yürekli Richard tarafından fethedilmiş; böylece adadaki Bizans hâkimiyeti sona ermiş ve ada Haçlıların eline geçmiştir (Üstün, 2018, s. 27). Richard'ın adayı Guy de Lusignan'a vermesiyle Kıbrıs'ta Lusignanlar hâkimiyeti başlamıştır (Üstün, 2018, s. 28; Altan, 2002, s. 1211-1212). Kıbrıs'ta bir Haçlı krallığının kurulması, Müslümanlar açısından ciddi bir tehdit teşkil etmiş; zira ada, Haçlı seferlerinin Mısır, Suriye ve Anadolu'ya yönelik askerî hareketleri için önemli bir harekât üssü haline gelmiştir (Altan, 2002, s. 1212).

Lusignan Krallığı ile Memlûk Devleti arasındaki ilk diplomatik ilişkiler, Kral II. Hugues ile Sultan Baybars döneminde kurulmuştur. Ancak II. Hugues'in çocuk yaşta olması nedeniyle idare, kralın kuzeni ve naibi III. Hugues d'Antioche'un elindeydi. 1267 yılında II. Hugues'in ölümü üzerine naip Hugues d'Antioche, III. Hugues (1267–1284) adıyla tahta geçmiş ve 1269 sonbaharında Akka'da da kral olarak tanınmıştır. 1271 yılında III. Hugues'un Akka'ya gitmek üzere Kıbrıs'tan ayrıldığını öğrenen Sultan Baybars, adaya on yedi gemilik bir filo göndererek bir deniz seferi düzenlemiştir (Altan, 2002, s. 1215; Üstün, 2018 s. 28). Ancak Limasol yakınlarında çıkan şiddetli bir fırtına nedeniyle gemilerin büyük bir kısmı batmıştır (İbn Abdüzzâhir, 2021, s. 280; Ayaz, 2016, s. 57; Altan, 2002, s. 1215; Üstün, 2018, s. 28).

Sonuç

1263–1296 yıllarını kapsayan bu eser, bir zeyil niteliğindedir. İbnü'l-Muğayzel'in kronik yazımı, İbn Abdüzzâhir ve Makrîzî gibi Memlûk tarihçileriyle karşılaştırıldığında, bazı olayları kısa tutması ve bazılarına ise hiç yer vermemesi bakımından dikkat çekicidir. Örneğin, Yafa'nın fethi yanlış tarihlendirilmiş; Sekizinci Haçlı Seferi ve 1271 yılındaki Kıbrıs Seferi ise tamamen atlanmıştır. Buna rağmen müellif, Baybars dönemine ait pek çok önemli gelişmeyi genel hatlarıyla aktarmıştır. İlhanlılarla el-Bîre (Birecik) üzerinden yürütülen mücadeleler ve bu bölgenin yeniden Memlûk kontrolüne geçmesi; Haçlılara ve Kilikya Ermeni Krallığı'na karşı düzenlenen seferler gibi konular ayrıntıya girilmeksizin de olsa kronikte yer bulmuştur. Bu yönüyle eserdeki pek çok bilginin, çağdaşları İbn Abdüzzâhir ve İbn Şeddâd'ın kayıtlarıyla örtüştüğü görülmektedir. Tıpkı İbn Abdüzzâhir gibi İbnü'l-Muğayzel de Antakya'nın fethinde, Elbistan Muharebesi'nde ve Baybars'ın Kayseri'ye düzenlediği seferde hazır bulunmuştur. Ancak İbn Abdüzzâhir, sefer hazırlıkları ve güzergâhları gibi konularda ayrıntılı bilgi sunarken; İbnü'l-Muğayzel, olayları doğrudan ve sade bir biçimde aktarmayı tercih etmiştir.

Buna karşılık, Safed'in fethi; Kiliseye bağlı Kusayr Naipliği ile Memlûkler arasındaki ilişkiler, bu naipliğin ele geçirilmesi; Antakya'nın fethinin ardından şehrin idarecilerinin akıbeti; Elbistan Muharebesi'nin ardından ordunun Antakya'da konakladığı sırada Baybars ile Memlûk emirleri arasında geçen konuşmalar, müellifin sunduğu özgün bilgiler arasındadır. Müellif, siyasi gelişmelerin yanı sıra Sultan Baybars'a dair Memlûk emirlerinden işittiği anekdotlara da yer vermiştir. Aktardığı tüm bu bilgiler büyük ölçüde bizzat kendi gözlemlerine ve Memlûk emirlerinden edindiği anlatımlara dayanmaktadır. Öte yandan, Baybars'a yönelik övgüleri dikkat çekici olmakla birlikte, zaman zaman eleştirel bir yaklaşım da sergilemiştir. Onu tamahkâr ve cimri olarak da tanımlamıştır.

Sonuç olarak “Zeyl Müferricü'l-Kürûb fî Ahbâri Benî Eyyûb”, Sultan Baybars dönemiyle ilgili yapılacak yeni araştırmalara katkı sağlayabilecek niteliktedir. Diğer kaynaklarla birlikte değerlendirilmesi, bazı tarihî konulardaki boşlukların tamamlanmasına ve dönemle ilgili daha bütüncül bir bakış açısı geliştirilmesine imkân tanıyacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Kör hakemlik.

Yazarların Katkı Düzeyleri: Tek Yazar %100.

Etik Komite Onayı: Yazar tarafından çalışmanın etik kurul iznine tabi olmadığı bildirilmiştir.

Finansal Destek: Yazar çalışma ile ilgili bir finansal destek alınmadığını bildirmiştir.

Çıkar Çatışması: Yazar çalışma ile ilgili potansiyel çıkar çatışması bulunmadığını bildirmiştir.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarına aittir.

KAYNAKÇA

- Akkuş Yiğit, F. (2011). *Memlûkler döneminde Çukurova* (Tez No. 298312) [Yayımlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Altan, E. (2002). *Kıbrıs Haçlı Krallığı (1191-1489). İçinde Türkler* (Cilt 6). Yeni Türkiye Yayınları.
- Aslan, İ. (2023). *İlhanlı-Ermeni ilişkileri (1220-1335)* (Tez No. 813048) [Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Ayaz, F. Y. (2016). *Memlûk-Kıbrıs ilişkileri: Kıbrıs'ta ilk Türk hâkimiyeti*. Türk Tarih Kurumu.
- Cobb, P. M. (2009). Review of *Dhayl Mufarrij al-Kurûb fî Akhbâr Banî Ayyûb*, by 'U. 'A. Tadmurî (Ed.). *Mamlûk Studies Review*, 13(2), 163-164.
- Çelik, M. Y. (2021). *Memlûkler döneminde Antakya (1268-1516)*. Kömen.
- Dönmez, B. (2025). *Bir Memlûk kaynağı zeyl Müferricü'l-kürûb fî ahhbâri Benî Eyyûb ve değerlendirmesi* (Tez No. 927521) [Yayımlanmamış doktora tezi, Ege Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Ebü'l-Fidâ. (1907). *el-Muhtasar fî ahhbâri'l-beşer* (Cilt 4). Matbaâtu'l-Huseynîye el-Mısıriyye.
- Erol, B. G. (2018, 1-5 Ekim). *Memlûkler zamanında Kerek şehri* [Bildiri sunumu]. XVIII. Türk Tarih Kongresi.
- Fazlullâh, R. (2022). *Câmiu't-tevârih (İlhanlılar kısmı)* (İ. Aka, M. Ersan & A. H. Khelejani, Çev., 2. baskı). Türk Tarih Kurumu.
- Galstyan, A. G. (2023). *Ermeni kaynaklarına göre Moğollar: XIII-XIV. yüzyıllara ait eserlerden alıntılar* (İ. Kemaloğlu, Çev., 3. baskı).
- Gregory Abû'l-Farac. (1999). *Abû'l-Farac tarihi* (Ö. R. Doğrul, Çev., Cilt 2). Türk Tarih Kurumu.
- Haythou, H. (1946). *Gorigos senyörü Hetum vekâyinâmesi (1076-1307)* (H. D. Andreasyan, Çev.). TTK Kütüphanesi No. 69. (Yayımlanmamış tercüme).
- İbn Abdüzzâhir. (2021). *Kâtibinin gözünden Sultan Baybars* (A. Usta, Çev.). Yeditepe.
- İbn Aybek ed-Devâdârî. *Kenzü'd-dürrer ve câmi'u'l-gurer*. el-Mektebetü's-Şâmile.

- İbn Şeddâd. (1941). *Baybars tarihi: al-Melik al-Zâhir hakkındaki tarihin ikinci cildi* (Ş. Yaltkaya, Çev.). Maarif Matbaası.
- İbnü'l-Muğayzel. (2004). *Zeyl Müferricü'l-kürüb fî ahbâri Benî Eyyüb* (Ö. A. Tedmurî, Thk.). el-Mektebetü'l-Asrîyye.
- İbnü's-Sukâî. (1974). *Tâlî kitâbi vefeyâti'l-a'yân* (J. Sublet, Nşr. ve Trc.).
- Kanat, C. (1999). *Memlûkler'in Baybars zamanındaki (1360-1377) Suriye-Çukurova siyaseti ve bu siyasetin Çukurova'nın Türkleşmesindeki rolü* [Bildiri sunumu]. III. Uluslararası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni.
- Kanat, C., & Burçak, D. (2013). *Sorularla Haçlı seferleri* (1. baskı). Yeditepe.
- Makrîzî. (1936). *es-Sülûk li-ma'rifeti düveli'l-mülûk* (M. M. Ziyâde, Nşr., Cilt 1/2).
- Polat, H. (1997). *et-Tuhfetü'l-mulûkiyye fî'd-devleti't-Turkiyye* (Tez No. 62608) [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Rabuni, V. (2023). *Rubenyanların tarihi: Orta Çağ'da Ermeniler, Moğollar, Memlûkler, Bizans ve Selçuklular* (İ. Aslan, Çev.). Post.
- Safedî. *el-Vâfi bi'l-vefeyât* (Cilt 21). Dârü'l-İhyâ et-Turâs el-Arabî.
- Sublet, J. (2024). The Sultan Baybars: A romance hero breaks his links. *Diogenes*, Advance online publication, 115-128.
- Şâkir Mustafa. (1992). *et-Târîhu'l-Arabî ve'l-mü'errihûn* (Cilt 4).
- Şeşen, R. (2021). *Haçlılar ve Moğollar önünde Sultan Baybars* (3. baskı). Yeditepe.
- Üstün, E. (2018). Memlûk Devleti'nin Kıbrıs'ı hâkimiyeti altına alması. *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 26-42.

EXTENDED SUMMARY

“The Dhayl Mufarrij al-Kurüb fî Akhbâr Banî Ayyüb”, which is analysed in this article, covers the historical events of the Mamluk State between 1263-1296. It was written by the bureaucrat-historian Ibn al-Mughayzil of Hamā and is a relatively little-known work. It was edited by Umar Abd al-Salām al-Tadmurî and published in 2004 under the title “The Dhayl Mufarrij al-Kurüb fî Akhbâr Banî Ayyüb”. This work was the subject of our doctoral dissertation. The reason for choosing this work is that it is not among the known Mamluk sources and is not even mentioned in the studies on Ibn Wāsil. The fact that Ibn al-Mughayzel was a witness of the period and participated in some of Baybars and Qalavun's expeditions and conquests increases the importance of his work. There are also a few letters in the work. The author included the correspondence between the sultans and emirs. Some of these letters belong to him. There are also letters of condolence and congratulations and divan documents from the Mamluk period that have not been published before. It is important that the author was a high-level bureaucrat who served in the palace of Hamā and had good relations with the owners of Hamā. Because of his position, he was aware of the developments in the country and was able to participate in the expeditions organised by the Mamluk sultans. Therefore, the author's accounts of these events are first-hand testimonies based on direct observation. Compared to other sultans, the records of Baybars' reign are more numerous.

The author did not only provide information about Baybars' political activities, but also included a few memoirs and personal opinions about his personality. For example, before his death he sent a letter to his son and advised him to preserve his reign. "You are a child and they are great emirs who have not seen you in person. If any of them tries to disrupt your sultanate and order, do not allow it and put his head to the sword. Do not arrest and do not consult with any of them. Do as I say, or your interests will be spoilt."

Another example of Baybars is the conquest of Antioch. In 1266, he sent an army to Antioch. However, when the commanders were about to capture the city, they took the gifts offered by the people, lifted the siege and returned to their country. Baybars welcomed them very well and acted as if nothing had happened. He even organised a banquet for them. But during the banquet he had them all arrested and started preparations to conquer Antioch himself.

"The Dhayl Mufarrij al-Kurūb fī Akhbār Banī Ayyūb" contains much more than the information we have briefly mentioned here. For this reason, we have endeavoured to examine the original information about Baybars in this article and to present these records to the attention of researchers. However, it should be noted that it is not possible to deal with all the statements about Baybars here. Therefore, we have endeavoured to highlight different information not found in other chronicles.